

Gözlemi Yapanlar	Yer	Yıl	Tesbit Edilen Meyil	Ortalama Meyil	Hatalar
Eratostenes	İskenderiye	m.ö. 230	23° 51' 20"	23° 43' 45"	+ 7' 35"
Hipparchos	Rodos	m.ö. 130	23° 51' 20"	23° 42' 57"	+ 8' 23"
Batlamyus	İskenderiye	m.s. 140	23° 51' 20"	23° 41' 10"	+10' 10"
ez-Zicü'l-mümtehan'da Me'mûn zamanındaki gözlemciler	Bağdat	829	23° 33'	23° 35' 41"	-2' 41"
Benî Mûsâ	Şam	832	23° 33' 52"	23° 35' 40"	-1' 48"
Bettâni	Bağdat	860	23° 35'	23° 35' 26"	-0' 26"
Benî Emâcûr	Rakka	880	23° 35'	23° 35' 17"	-0 17"
Abdurrahman es-Sûfî	(?)	918	23° 35'	23° 35'	0' 0"
Ebü'l-Vefâ	Bağdat(?)	965	23° 33' 45"	23° 34' 35"	- 0' 50"
Veycen b. Rüstem el-Kühî	Bağdat	987	23° 35'	23° 34' 25"	+0' 35"
Ebü'l-Hasan İbn Yûnus	Bağdat	988	23° 51' 1"	23° 34' 25"	+16' 36"
Bîrûnî	Kahire	1001	23° 34' 52"	23° 34' 19"	+0' 33"
Alphonso Cetvelleri	Gazne	1019	23° 35'	23° 34' 10"	+0' 50"
İbnü's-Sâtir	Toledo (Tuleytula)	1250	23° 32' 29"	23° 32' 19"	+0' 10"
Uluğ Bey	Şam	1363	23° 31'	23° 31' 25"	-0' 25"
	Semerkant	1437	23° 30' 17"	23° 30' 49"	-0' 32"

Tablodaki ortalama meyil, Bessel'in (ö. 1846) aşağıdaki formülüyle hesaplanmıştır:

$$23\ 28\ 18.0 - 0.48\ 368\ \text{xt} - 0.000\ 002\ 722\ 95\ \text{xt}^2$$

bu kabulüne karşılık İskenderiyeli Theon (m.s. IV. yüzyıl), bu hareketin güneş küresinin düğüm noktaları etrafında bir salınımı olduğunu var sayıyordu. Buna göre presesyon hareketinin en yüksek değeri düğümün 8° doğu veya batısındadır ve her seksen yılda 1 derecelik yer değişimi olur. Geriye doğru olan bu yer değişimi 2560 yıl sonunda başladığı noktaya geri döner. Theon'un bu görüşü Hindistan'da kabul edilmiş ve bu yolla İslâm dünyasına geçmiştir. Sâbit b. Kurre'ye göre bu devrenin uzunluğu 4171 1/2 yıldır. Ancak Bettâni, Theon'un bu var sayımını reddetmiş ve kaymanın altmış altı yılda 1° olduğunu bularak geri dönüşün 23.760 yılda gerçekleştiğini hesaplamıştır.

Meyil. Ekliptik ve ekvator düzlemi arasında oluşan açıdır; buna "el-meylül-külî" de denir. Ekliptiğin ekvator düzlemini kestiği iki noktadan yaz dönencesi denilen kuzeydeki Yengeç burcunun, kış dönencesi denilen güneydeki Oğlak burcunun başlangıcında yer alır. İslâm dünyasında ekliptiğin meyline ilişkin çok sayıda gözlem yapılmıştır. İbn Yûnus 778-786 yılları arasında gerçekleştirilen ilk gözlem den söz eder ve bulunan meylin 23° 31' olduğunu söyler. Bettâni de Rakka'da yaptığı gözlemlerde güneşin zenitteki (sem-tu'r-re's) en yüksek mesafesini 59° 36', en düşük mesafesini 12° 26' ve ekliptiğin meylini de $\frac{47^\circ 10'}{2} = 23^\circ 35'$ olarak tesbit etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "nḡ" md.; Ptolemy (Batlamyus), *Almagest* (trc. R. C. Taliaferro, *Great Books of Western World* [ed. R. M. Hutchins], XVI içinde), Chicago 1952, VII, 5; VIII, 1; Fergânî, *The Elements of Astronomy: Astronominin Özeti ve Göğün Hareketlerinin Esasları* (nşr. ve trc.

Yavuz Unat), Harvard 1998, s. 113, 129-131, ayrıca bk. neşreden giriş, s. 23 vd.; Hârizmî, *Meḡâtiḡu'l-'ulûm*, Kahire 1923, s. 128; Bîrûnî, *el-Kânûnû'l-Mes'ûdî fî'l-hey'e ve'n-nücûm* (nşr. S. H. Bârûnî), Haydarâbâd 1954-56, I, 54-63; a.mlf., *Kitâbü't-Tefḡim li-evâ'ili şinâ'ati't-tencim: The Book of Instruction in the Elements of the Art of Astrology* (nşr. ve trc. R. R. Wright), Oxford 1934, s. 55; Nasîrüddîn-i Tûsî, *Muhtasar fî ilm el-Tencim ve Ma'rîfet el-Takvîm: Risâle-i si fasl* (trc. Ahmed-i Dâî, s. nşr. T. N. Gencan - M. Dizer), İstanbul 1984, s. 55, 57, 59; Ali Kuşçu, *Mir'âtü'l-âlem* (trc. Seyyid Ali Paşa, nşr. Yavuz Unat), Ankara 2001, s. 39-41; C. A. Nallino, *al-Battâni sive Albatenii Opus Astronomicum*, Roma 1899, I, 292 vd.; Yavuz Unat, "İh-vân-ı Safâ'nın Astronomi Risalesi", *Bilim ve Felsefe Metinleri*, I/2, Ankara 1992, s. 129-144; W. Hartner, "Mintaka", *İA*, VIII, 212-217; a.mlf. - [P. Kunitzsch], "Mintakat al-Burûdj", *El²* (İng.), VII, 81-87; Otto E. Neugebauer, "Zodiac", *EBr.*, XXIII, 982.

YAVUZ UNAT

MISIR

(مصر)

Büyük bir kesimi Afrika'da,
küçük bir kesimi (Sînâ yarımadası)
Asya'da yer alan ülke.

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

II. TARİH

III. KÜLTÜR ve MEDENİYET

Batıdan Libya, güneyden Sudan, kuzeydoğudan İsrail, kuzeyden Akdeniz ve doğudan Kızıldeniz'le çevrili olan Mısır'ın resmî adı Mısır Arap Cumhuriyeti (Cumhûriyyetü Mısır el-Arabiyye), yüzölçümü 1.001.450 km², nüfusu 71.000.000 (2004 tah.), başşehri Kahire (10.769.000), nüfusu 500.000'i aşan diğer önemli şehirleri İskenderiye (3.977.000) ve Port Said'dir (Bûr Saîd, 560.000).

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

Ülke toprakları eski Gondvana kıtasının, temelinde genellikle üzerleri daha genç yaşta tortul tabakalarla (kum taşı, kireç taşı) örtülü gnays, granit, şist gibi kristalin kayalar bulunan bir parçasıdır. Sert kayalar Nil vadisinde yeryüzüne çıktıkları yerlerde çağlayan basamaklarını oluşturmuşlardır. Mısır fizikî coğrafya açısından dört bölgeye ayrılır: Nil vadisi ve deltası, Doğu çölü (Arap çölü), Batı çölü (Libya çölü), Sînâ yarımadası. Doğu Afrika'nın Göller bölgesinden doğan Nil nehri Sudan'dan sonra Mısır topraklarına girer. Nil vadisi Asvan çevresinde derin ve dardır. Tropikal bölgede çok genişleyen nehir ülkeye girince daralır ve herhangi bir kol almadan 1100 km. uzunluğundaki vadiyi hafif bir eğimle aşarak Dimyat ve Reşid ağızlarından Akdeniz'e dökülür; eski metinlerde adları verilen diğer ağızlar kapanmıştır. İki kolla deltayı aşan nehrin sahilde kıyı kordonlarıyla denizden ayrılan bazı lagünleri (Maryût, İdku, Burullus ve Menzele gölleri) bulunmaktadır. Nil'in doğusunda kalan Doğu çölü, Kızıldeniz'e doğru Kızıldeniz tepeleri denilen ve bazı dorukları 2000 metreyi geçen bir dağ sırasıyla sınırlanır. Batı çölü Libya sınırına kadar uzanır; Doğu çölünden daha geniş ve alçaktır. Çok geniş ve derin çukurlara dolan suvarı çevrelerini tarıma ve yerleşmeye uygun vahalar (Sîva, Bahriyye, Feyyûm, Ferâfre, Dâhile ve Hârce) haline getirmiştir. Batı çölündeki Kat-târe çukurluğu deniz seviyesinden 136 m. aşağıdadır ve kurak oluşundan dolayı yerleşime uygun değildir. Jeolojik yapısı bakımından Doğu çölüne bağlı olan Sînâ

Resmî adı	: Cumhûriyyetü Mısır el-Arabiyye (Mısır Arap Cumhuriyeti)
Başşehri	: Kahire
Yüzölçümü	: 1.001.450 km²
Nüfusu	: 71.000.000 (2004 tah.)
Resmî dini	: —
Resmî dili	: Arapça
Para birimi	: Egyptian pound (Cüneyhi Mısır) = EGP 1 EGP = 100 piastres

yarımadası Süveyş ve Akabe körfezleri arasında yer alır ve Akdeniz sahilinde alçak bir kıyı ovalarıyla sınırlanır. Güneydeki Katherina dağı (2642 m.) ülkenin en yüksek noktasıdır.

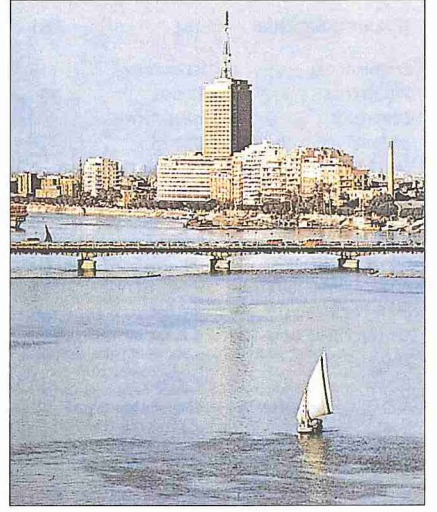
Mısır, Kuzey Afrika çöl kuşağında olduğundan kurak ve sıcak çöl ikliminin etkisi altındadır. Yıl boyunca iki ana mevsim ve kısa geçiş dönemleri yaşanır. Yaz her yerde sıcaktır; en sıcak ay olan haziranda en yüksek günlük sıcaklık ortalamaları Kahire'de 33° C, Asvan'da 41° C'dir. Ülke bütün yıl boyunca güneşli olup günlük güneşlenme süresi yaz aylarında on iki saat, kış aylarında on saattir. En fazla yağışı kış mevsiminde kıyı ve delta alır (İskenderiye'de yıllık ortalama 178 mm.). Kahire ve çevresinde azalan yağışlar (30 mm.) güneyde ve vahalarda çok düşüktür (Asvan 2 mm., Feyyûm 12 mm.). Sînâ yarımadasında yağmurlar yüksekliğinden dolayı daha fazladır. Nisan ayından hazirana kadar güneybatıdan gelen ve yaklaşık elli gün süren Hamsîn (Hammâsîn) rüzgârı güçlü eserse toz ve kum fırtınalarına sebep olur ve çevre kumla kaplanır; onun arkasından Yukarı Nil'e yelkenle gitmeyi kolaylaştıran kuzey rüzgârları başlar.

Mısır'da doğal bitki örtüsünün dağılımını kurak çöllerle Nil vadisi ve deltasının yoğun tarım alanları kısıtlar. Yağış azlığına rağmen doğal bitki örtüsü çeşitlidir. Kurak çöllerde mimoza ve ılgın gibi bodur ağaçlarla çalılar ve kokulu otlardan oluşan bitki örtüsü yer altı suyunun bu-

lunduğu yerlerde palmiyelere dönüşür. Kıyı kuşağı ilkbaharda zengin bitki çeşitlerine sahiptir. Nil vadisi ve sulama kanallarında su bitkileri görülür (nilüfer ve kamışlar). Antik çağlarda yaygın olan papi-rüsün artık doğal yetişme ortamı kalmadığından günümüzde tarımı yapılmaktadır.

Kilometrekare başına yetmiş bir kişinin düştüğü ve nüfusun Nil'in kenarlarıyla deltasında toplandığı Mısır'da halkın % 35'i on beş büyük şehirde yaşamakta ve şehirlerde nüfus hızla artmaktadır. Nil vadisindeki yerleşmeler Kahire'nin güneyinden itibaren Asvan'a kadar uzanır. Ülkenin bundan sonraki bölümü olan Mısır Nûbe'sinin toprakları ve köyleri Asvan Barajı'nın suları altında kalmış, bölge ahali-si Kom Ombo yakınlarında Yeni Nûbe'ye nakledilmiştir. Nüfusun diğer kısmı göç-belerle çöllerdeki vahalarda yaşayan yerleşik insanlardan oluşmaktadır. En kalabalık vaha Batı çölündeki Libya sınırında bulunan Sîva vahasıdır. Doğu çölünde yerleşik nüfus kıyı boyunca birkaç kasabada yaşar; gerisi sayıları kesin olarak bilinmeyen göçebeler halindedir.

Tarım alanları ülke yüzölçümünün sadece % 4'ünü kaplar. Kullanılabilir arazinin kısıtlı olması sebebiyle devlet çölden yeni topraklar kazanılması ve kanal, gölet, baraj inşası için büyük yatırımlar yapmaktadır. Asvan Barajı tarım alanlarına sulama imkânı sağlamış ve ekili alanların oranını arttırmıştır. Sulama yoluyla yılda iki defa ürün alınır. Taşkınlardan sonra ya-

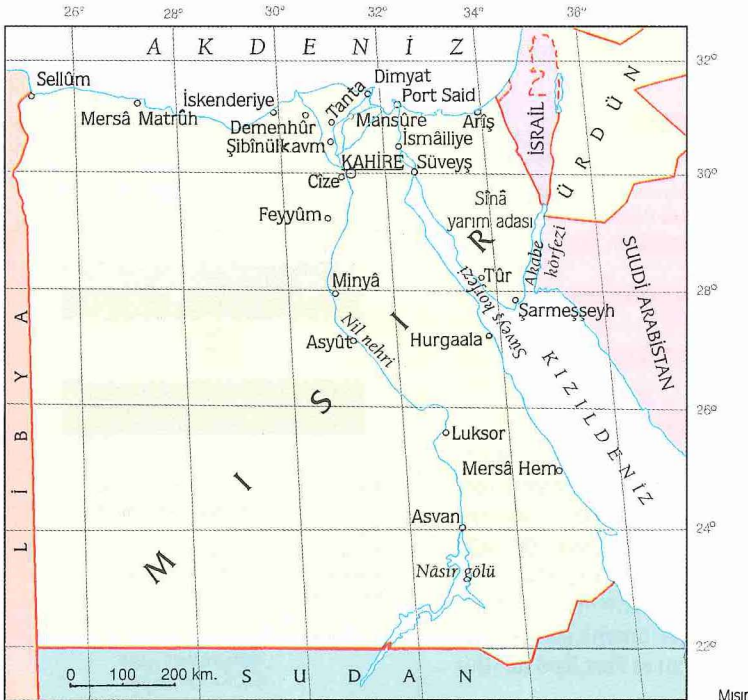

Nil nehrinden bir görünüş

pılan kış ekimlerinde (kasım -mayıs) buğday, arpa, sebze, özellikle soğan ve daha önemli olan yaz ekimlerinde şeker kamışı, pirinç ve pamuk gibi büyük gelir sağlayan ürünler tercih edilmektedir. Liflerinin uzunluğu ile tanınan Mısır pamuğu dünyanın en kaliteli pamuğudur. Nil deltasında narenciye bahçeleri artmıştır.

Mısır'ın başlıca yer altı kaynakları demir cevheri, fosfat, kireç taşı, talk, jips ve asbesttir. Ayrıca ülkede enerji sektörüne yönelik kömür, doğal gaz ve petrol rezervleri bulunmaktadır. Petrol Sînâ yarımadası, Süveyş körfezi ve Batı çölünden, doğal gaz ise delta alanından elde edilir. Pamuk ipliği ve pamuklu giyim sanayiinde dünyanın ilk on ülkesi arasında yer alan Mısır'da diğer önemli sanayi alanları maden (özellikle hidrokarbon), altı adet petrol rafinerisinde sürdürülen petrokimya ve otomotivdir. İnşaat sektörü yeni açılan çimento fabrikaları ile gelişme göstermektedir. Nil vadisinde baraj yapımı küçük boyutlu ilk örnekleriyle XIX. yüzyılda deltada, XX. yüzyılın başında da Yukarı Mısır'da başlamıştır. Nil'in taşkın sularını biriktirmek için güneyde gerçekleştirilen ilk büyük baraj 1902 yılında İngilizler'in granitten yaptığı Asvan Barajı'dır. 1960-1970 yılları arasında Cemal Abdünnâsır'ın girişimiyle Ruslar, bu barajın 6 km. güneyine dünyanın en büyük suni göllerinden birine sahip olan bugünkü barajı (es-Seddü'l-âli) inşa etmiştir.

Mısır'da karayolu ve demiryolu ulaşımının başlıca kavşak noktası Kahire'dir. Bu-

rası bütün büyük şehirlere, Süveyş'e, Asvan'a ve Feyyûm vahasına karayoluyla, İskenderiye, Süveyş ve Asvan'a demiryoluyla bağlıdır. İskenderiye'den Libya'ya bir karayolu, bir de demiryolu hattı devam eder. Ayrıca tarım alanlarında şeker kamışının açık vagonlarla taşındığı dar demiryolu hatları vardır. Kızıldeniz ve Akdeniz arasında deniz ulaşımını sağlayan Süveyş Kanalı 1869 yılında açılmıştır. Başlıca havaalanları Kahire, İskenderiye, Lüksor ve Şarmeşşeyh'te bulunmaktadır. Mısır ekonomisinde turizmin ağırlığı gün geçtikçe artmaktadır. Dış ticarete ihracat ithalâta oranla düşüktür. Tekstil ürünleri, çeşitli aletler (imalât sanayii), ham pamuk ve petrol ürünleri ihraç edilir; gıda maddeleri, makineler, elektrikli aletler, taşıtlar, kimyasal maddeler, kâğıt, kereste, yağ ve mineraller ithal edilir.

BİBLİYOGRAFYA :

P. Birot – J. Dresh, *La Méditerranée et le moyen orient*, Vendome 1955, II, 241-243; Sami Öngör, *Orta Doğu (Siyasi ve İktisadi Coğrafya)*, Ankara 1964, s. 231-243; G. Baer, "Urbanization in Egypt, 1820-1907", *Beginnings of Modernization in the Middle East* (ed. W. R. Polk – R. L. Chambers), Chicago 1968, s. 155-169; Türkkiye Ataöv, *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*, Ankara 1977, s. 27-29; M. Adams, *The Middle East*, Oxford 1983, s. 11-20; P. Beaumont v.dğr., *The Middle East: A Geographical Study*, Chichester 1985, s. 471-487; Nasr es-Seyyid Nasr, *Coğrafîyyetü Mısrî'z-zirâ'iyye*, Kahire 1408/1988; W. R. Polk, *The Arab World Today*, London 1991, s. 6, 134-144, 279-281; Selami Gözeç, *Afrika Ülkeler Coğrafyası I*, İstanbul 1995, s. 123-130; Aydoğan Köksal, *Afrika Genel ve Ülkeler Coğrafyası*, Ankara 1999, s. 339-351; A. Atasoy, *Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası*, Bursa 2003, s. 775-788; Danyal Bediz, "Süveyş Kanalı'nın Önemi", *DTCFD*, IX/3 (1951), s. 329-352; Ali Tanoğlu, "Mısır ve Süveyş Kanalı", *İÜ Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, II/3-4, İstanbul 1952-53, s. 17-47; E. Ehlers, "Population Growth and the Food Supply Margin in Egypt", *Applied Sciences and Development*, XIII, Tübingen 1979, s. 65-87; G. Meyer, "Effects of the New Valley Project upon the Development of the Egyptian Oases", *Applied Geography and Development*, XV, Tübingen 1980, s. 96-116; Suna Doğaner, "Mısır'da Coğrafyanın Turizm Etkisi", *Türk Coğrafya Dergisi*, sy. 29, İstanbul 1994, s. 83-113; Besim Darkot, "Mısır", *İA*, VIII, 217-218.

SUNA DOĞANER

II. TARİH

Başlangıçtan Bizans Dönemine Kadar.

Çivi yazılı tabletlerde Mısır / Musri / Musur ve İbrânice belgelerde Misrayim şeklinde geçen Mısır adının Proto-Semitik mäsôr (sur, kale) kelimesinden, bugün Batı dillerinde kullanılan Egypt'in de (Gr. Aigypptos, Lat. Aegyptus) başşehir Mem-

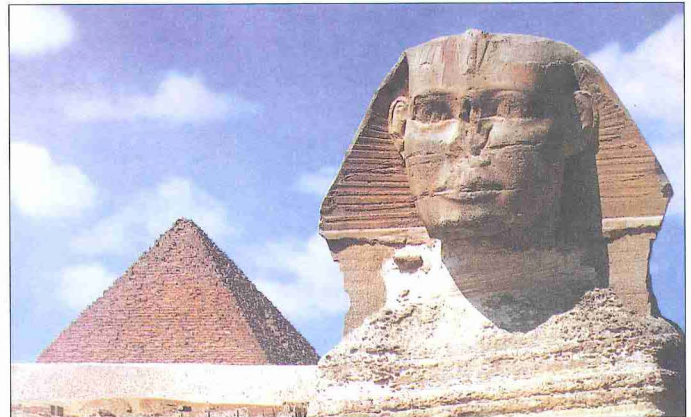
fis'in eski Mısır dilindeki ilk adı olan Haktupah / Hikuptah'tan geldiği sanılmaktadır (NBD, s. 337). Mısırlılar ise ülkelerine verimli arazisine işaretle Kemet (kara toprak), Tawy ("iki ülke": Aşağı ve Yukarı Mısır) ve To-Meri (anlamı bilinmiyor) diyorlardı (a.g.e., a.y.).

Mısır prehistoryasında Avrupa, Afrika ve Avrasya'nın diğer bölgelerinden pek farklı geçmediği anlaşılan Paleolitik (eskitaş) ve Mezolitik (ortataş) çağlardan sonra milâttan önce yaklaşık 5000-3800 yılları arasında sürdüğü tahmin edilen Neolitik çağ (yenitaş) gelir. İnsanların toplu şekilde yerleşik bir hayat yaşadıkları ve tarım, hayvancılık, dokumacılık, çömlekçilik bildikleri Neolitik medeniyet iki ayrı tarzda gelişmiştir (Orta Mısır'da ve deltanın hemen güneyinde); bunun etnik veya tarihî bir sebebe dayandığı sanılmaktadır. Predinastik (hânedanlar öncesi) dönem olan Eneolitik çağda (bakırçağı) metalin Mısır'a yabancılar tarafından getirildiği düşünülmekteyse de bunun işgalle geldiğini gösteren bir iz yoktur. Mısır'ın kendine has sanat ve din anlayışı (Mısır uygarlığı) bu dönemde filizlenmeye başlamıştır.

Milâttan önce III. yüzyılda yaşayan Mısırlı tarihçi-rahip Manethon, eski Mısır hakkındaki ilk bilgilerin alındığı *Aigypitiaka* adlı Grekçe eserinde iki ülkeyi (Aşağı ve Yukarı Mısır) birleştiren kişinin Tinis Kralı Menes (Narmer) olduğunu söyler. Böylece hânedanlar devrini Menes'le başlatan Manethon, 3000 yıl gibi çok uzun bir süre devam eden bu dönemi günümüzde ilim adamlarının da benimsediği otuz bir hânedanın hüküm sürdüğü eski, orta ve yeni krallıklar adı altında üç bölüme, bunları da kendi içlerinde çeşitli alt bölümlere ayırmıştır. Mısır birliğinin sağlandığı ilk dönem, belgelerin yetersizliğine rağmen yine de firavunların teokratik-otokratik yönetimlerinin başladığı,

hemen bütün öğeleriyle Mısır uygarlığının doğduğu zaman dilimi olarak kabul edilir. III. hânedan firavunlarından Cûser idare merkezini Tinis'ten iki ülkenin sınırında bulunan Memfis'e taşıdı. Arkasından da milâttan önce 2650'ye doğru Sekkâre'deki basamaklı ilk piramidi ve çevresinde yer alan mezar kompleksini yaptırarak Mısır mimarisinde ehmam geleceğini başlattı. IV. hânedanın kurucusu Snefru, kendisi için üç piramit inşa ettirmek suretiyle en mükemmel örneği elde etmeye çalıştıysa da bu iş oğlu Keops zamanında gerçekleşti ve onun büyük piramidi eski dünyanın yedi harikasıdan biri sayıldı. Keops'un oğlu Kefren (Hûfû) daha küçük, torunu Mikerinos da onunkinden ufak birer piramit yaptırarak babalarına saygılı bir biçimde geleneği sürdürdüler. Bu dönemde yüksek rütbeli saray görevlilerinden oluşan krala yakın bir sınıf ortaya çıkmıştır (muhtemelen Kur'ân-ı Kerîm'de firavunlar devriyle ilgili olarak zikredilen "mele"; bk. FİRAVUN). I. Teti, I. Pepi ve II. Teti gibi firavunların hüküm sürdüğü VI. hânedan devrinde merkezî otoritenin gittikçe zayıflayarak eyaletlerde bağımsızlaşma eğiliminin arttığı ve valilerin merkezden uzaklaşmaya başladığı görülür. II. Pepi ile Mısır'ın eski krallık dönemi çöküş sürecine girmiş ve firavunun sınırsız gücü tehlikeye düşmüştür. Eski krallık devri firavunları, Sînâ yarımadası ve Nûbe'nin güney kesiminde tampon bölgeler ve kendi denetimlerinde ticaret yolları yaptırıldı. Mısır gemileri Kızıldeniz, Somali ve Doğu Akdeniz sahillerine ticarî seferlerde bulunuyordu. Lübnan'dan sedir ağacı, Afrika'dan fildişi ve değerli taşlar, Sînâ'dan bakır cevheri getiriliyordu. Yine bu dönemde kanal açma girişimlerinin olduğuna dair işaretler vardır.

Birinci ara dönem (m.ö. 2270-2100) denilen dört hânedanın hüküm sürdüğü

IV. hânedanın
firavunlarından
Kefren'in
Cize'deki
piramidi ile
yanındaki
sfenks